

УДК 377:687

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-8-12>**Артерчук А.О.**

аспірант PhD,

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0826-2151>**Arterchuk Andrii**

Lviv Polytechnic National University

Мних О.Б.

доктор економічних наук,

професор кафедри маркетингу і логістики,

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0219-0533>**Mnykh Olha**

Lviv Polytechnic National University

Садова У.Я.

доктор економічних наук,

професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0930-5885>**Sadova Uliana**

Lviv Polytechnic National University

ДУАЛЬНА ОСВІТА ТА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЧИННИКИ, МОДЕЛІ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

DUAL EDUCATION AND THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE: FACTORS, MODELS, EUROPEAN EXPERIENCE

Анотація. Предметом дослідження обрано закономірності та особливості формування та розвитку дуальної освіти, її стратегічне значення для підготовки кваліфікованих фахівців, затребуваних ринком праці в умовах повоєнного відновлення економіки. Метою статті є окреслення передумов, чинників та особливостей розвитку дуальної освіти в Україні, розробка рекомендацій щодо імплементації зарубіжного досвіду в національну освітню систему у контексті повоєнного відновлення економіки. Виявлено, що на розвиток дуальної освіти впливає велика кількість чинників, набір яких є подібним з позиції макроакадемічного аналізу. Водночас, існує поняття соціокультурного середовища, в якому визрівають потреби та довірливі відносини з приводу здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти. Воно може суттєво впливати на результат. Прикладом є німецька дуальна освіта, національна стратегія якої будується на засадах не лише принципу ринкової свободи, але й принципу професійної ідентичності та майстерності "Beruf" (професія розглядається не лише як джерело доходу, а частина особистої ідентичності. Формування компетентного фахівця – це історія розвитку його майстерності упродовж усього його життя); етики трудової відповідальності «Arbeitsmoral» (етика трудової дисципліни та відповідальності перед роботодавцем і суспільством, що орієнтована на ефективність, пунктуальність, якість виконання роботи, і де присутнє не тільки навчання професійним навичкам, а виховання культури праці); соціального партнерства, відповідального ставлення до навчання та роботи. Європейський, перш за все, німецький досвід розвитку дуальної освіти є орієнтиром суспільної домовленості між ЗВО, бізнесом та державою в Україні. Він визначає базові складові моделі соціального партнерства у сфері дуальної освіти – аудит якості підготовки робочої сили, ефективність використання дуальних навчальних технологій, плюс європейські цінності, відстоювання яких стало справою життя мільйонів українців. Повоєнна відбудова української економіки та держави ставитиме саме такі вимоги до імплементації дуальних проєктів.

Ключові слова: дуальна освіта, дуальна форма здобуття вищої освіти, ринок праці, ринок освітніх послуг, розриви у навичках, робоча сила, соціальне партнерство.

Abstract. Subject of study is the patterns and features of the formation and development of dual education. Its strategic importance for the training of qualified specialists in demand by the labor market in the context of post-war economic recovery. Purpose of the article is to determine the prerequisites, factors and features of the development of dual education in Ukraine and to develop recommendations for the implementation of foreign experience in the national educational system in the context of post-war economic recovery. It was revealed that the development of dual education is influenced by a large number of factors, the set of which is similar to the position of macro-academic analysis. At the same time, there is a concept of a socio-cultural environment in which needs and contractual relations regarding the implementation of training in the dual form of education mature. It can have a significant impact on the result. An example is the German dual education, the national strategy of which is built on the basis of not only the principle of market freedom, but also the principle of professional identity and mastery "Beruf" (a profession is considered not only as a source of income, but also as part of personal identity. The formation of a

competent specialist is the history of the development of his mastery); ethics of labor responsibility "Arbeitsmoral" (ethics of labor discipline and responsibility to the employer and society, focused on efficiency, punctuality, quality of work, and where there is not only training in professional skills, but also the education of work culture); social partnership, a responsible attitude to training and work. European, primarily German experience in the development of dual education is a benchmark for social agreement between higher education institutions, business and the state in Ukraine. It defines the basic components of the social partnership model in the field of dual education - an audit of the quality of labor force training, the effectiveness of the use of dual educational technologies, plus, European values, the defense of which has become the life's work of millions of Ukrainians. The post-war restoration of the Ukrainian economy and state will make exactly these demands on the implementation of dual projects.

Keywords: dual education, dual form of obtaining higher education, labor market, educational services market, skills gaps, labor force, social partnership.

Постановка проблеми. Повоєнне відновлення економіки, розвиток ринку праці України вимагає впровадження ефективних механізмів підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів, здатних швидко адаптуватися до нових умов. Одним із напрямів вирішення проблеми є дуальна система освіти, яка найбільш лаконічно визначається фахівцями як поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом. Така модель справді є ефективним інструментом забезпечення економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності робочої сили, що зарекомендувала себе в країнах Європи. Досвід Німеччини, Австрії, Швейцарії, інших держав демонструє, що дуальна освіта сприяє зниженню рівня безробіття серед молоді, підвищує продуктивність праці, зміцнює зв'язки між бізнесом та освітніми установами. Водночас, щоб відповідально підійти до запозичення зарубіжного досвіду та його інтеграції в систему дуальної освіти в Україні, треба комплексно оцінити усі чинники детермінації поточної ситуації у сфері підготовки фахівців, врахувати геополітичні та інші виклики та потреби повоєнного відновлення національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші наукові публікації у сфері дуальної освіти належать німецьким ученим. У XIX ст., вони заклали основи її дослідження як окремого напрямку через поєднання навчання з виробничою практикою («Навчання через працю», Герман Шульце-Делич, Фрідріх Раффер та ін.). У середині XX ст. німецькі та австрійські вчені сформували понятійно-термінологічний апарат «дуальної освіти», запропонували дискурс щодо форм та методів втілення її основ в економічне життя [1; 2; 3]. З того часу ідея поширилася, отримала розвиток в інших країнах, перш за усе, в Австрії, Швейцарії, Польщі [4].

У XX ст., і особливо у XXI ст. тема дуальної освіти вийшла за рамки інтересів національних держав. Про це свідчать численні праці зарубіжних та вітчизняних учених, причому представників як старшої, так і більш молодшої генерації (Д. Грей [5], Б. Литл [6], та ін.).

Нині в Україні сформувалися власні групи дослідників дуальної освіти. Привертають увагу розробки О. Бородієнко, С. Леу, В. Радкевич, Л. Пуховської, М. Шиманович та ін., у яких містяться порівняння дуальної моделі в країнах ЄС та в Україні, рекомендації щодо розширення співпраці у цьому плані освітніх установ та працевлаштування [7; 8]. Друга когорта вчених (Базиль Л., Орлов В. та ін.) аналізує зв'язок дуальної освіти з молодіжним підприємництвом та підготовкою студентів до роботи в умовах нестабільності [9]. Третя група (Р. Савчук, Л. Петренко та ін.) наголошує на розширенні партнерства між навчальними закладами та бізнесом задля післявоєнного відновлення

через розширення державної підтримки та адаптації європейського досвіду [10]. Ще інші (Бугайчук В., Давліканова О., Лилик І. та ін.) досліджують досвід Німеччини щодо впровадження дуальної освіти та можливість його адаптації в Україні [11]. Окремо слід відзначити хороше аналітичне дослідження науковців Інституту вищої освіти НАПН України (2023 р.), в якому наведено рекомендації щодо вдосконалення взаємодії вищої освіти та ринку праці в Україні в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення [12]. Водночас, суттєво бракує компаративного аналізу розривів у навичках робочої сили на конкретних ринках праці, критичного погляду на новітні чинники розвитку дуальної освіти в Україні задля повоєнного відновлення національної економіки та суспільства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є окреслення передумов розвитку дуальної освіти в Україні та розробка рекомендацій щодо імплементації зарубіжного досвіду в національну освітню систему у контексті повоєнного відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На розвиток дуальної освіти впливає велика кількість чинників. І якщо у мирний час динаміку процесу забезпечує оптимізація відносин з оточуючим середовищем, пошук потрібних ресурсів, технологій, реформи задля наближення освітніх послуг до потреб ринку праці, то у воєнний час – мова більше стосується виживання, а в повоєнний період – відновлення та адаптації потенціалу дуальної освіти до нових умов. Звісно, значення має й стадія (цикл) розвитку системи дуальної освіти. Такі академічні узагальнення мають методологічний сенс, конкретні ж рішення вимагають аргументів та фактів. І тут на допомогу приходить історичний зарубіжний досвід Німеччини, зокрема, у XX ст.

Перша та друга світові війни «відрізали» цілі покоління людей від освіти та місць праці. Між попитом та пропозицією робочої сили утворилися колосальні професійно-кваліфікаційні розриви. В обох випадках «перманентним експериментом» в подоланні проблем забезпечення освітньо-виробничого процесу стала дуальна форма навчання – «поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти» [13]. Так, нині німецька дуальна освіта – це унікальна національна стратегія розвитку освітньої системи, яка має свої особливості. Перш за усе, будується на засадах:

– принципу професійної ідентичності та майстерності "Beruf". Професія розглядається не лише як джерело доходу, а частина особистої ідентичності.

Формування компетентного фахівця – це історія розвитку його майстерності упродовж усього його життя;

– етики трудової відповідальності «*Arbeitsmoral*». Це етика трудової дисципліни та відповідальності перед роботодавцем і суспільством, що орієнтована на ефективність, пунктуальність, якість виконання роботи. У ній присутнє не тільки навчання професійним навичкам, а виховання культури праці, що історично укорінені у німецькому суспільстві.

Звісно, тут є й ціла низка інших рис – соціальне партнерство, відповідальне ставлення до навчання, до роботи тощо. Усе це вказує на те, що до уваги слід брати досвід не тільки XX ст. і не однієї країни. Шлях німецької дуальної системи освіти складний, пов'язаний з суперечностями еволюції німецького суспільства. Згадаймо як зародилося «*ремісничче учнівство*» у майстернях, що мало місце з розвитком товарно-грошових відносин (у XII ст. догмат практики при повному запереченні теорії); далі – «*професійна школа*» (XIII ст., епоха Готики) та (XIV ст., епоха Ренесансу), у якій мало місце поступове додавання теоретичної компоненти у навчання; ще далі «*цеховий метод навчання*» у професійних ремісничих школах (на цей час взірцем вже були недільні релігійні школи), що стали передвісником ремісничих союзів (поступово приходило усвідомлення, що набуття теоретичних знань має бути системним та обов'язковим, XV–XVI ст.); «*реальна індустріальна школа*» (особливий тип шкіл для найбідніших верств населення епохи Відродження аж до кінця -XVIII ст., по суті розвиток означав перехід від гарнізонних шкіл); «*трудова школа*» – переміщення підготовки робітників зі сфери виробництва до спеціальних навчальних майстерень у XIX ст. – спочатку йшлося про створення «куточків учня». У 1906 році було створено першу «*заводську школу*». У 20-х роках XX ст., з реформою трудової або, так званої, народної школи (за Г. Кершенштейнером), відбулося створення професійних шкіл. Навчання ремісників відбувалося за аналогією до гімназій, відкриття додаткового ступеню професійної освіти (8 клас), законодавче закріплення балансу між теоретичною та практичною компонентами дуальної системи професійної освіти і навчання) [3]. Цікаво, що у НДР у другій половині XX ст., було прийнято закони «Про єдину соціалістичну систему освіти», «Про професійну освіту», про удосконалення програм професійної підготовки й офіційне визнання на національному рівні дуальної системи освіти ..., котрі розвивалися під впливом дещо іншої ідеологічної платформи. Проте, ціннісні регулятиви повсякденного життя німців робили свою справу....

В Україні своя історія, є власні історичні, культурні, соціально-економічні передумови розвитку дуальної освіти [14]. У свій час розвиток капіталізму вимагав робочої сили. Проте, не аби яку роль відіграло те, що в XIX ст. українські землі були поділені – входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини. Це означало, що економічні відносини в плані організації системи ремісничої та технічної освіти мали і прогрес, і гальма. Так, виховання майбутніх ремісників відбувалося в межах цехової системи: учень працював під керівництвом майстра, поєднуючи навчання з практичною діяльністю. Такі підходи були поширені у великих містах, зокрема, у Києві, Львові, Одесі, Харкові. Наприкінці XIX – початку XX ст. відкрива-

лися реальні училища, технічні та комерційні школи. Тут частина навчального процесу відбувалася на виробництві. Київський політехнічний інститут (1896 р.) мав тісний зв'язок із промисловістю. У Галичині ж, яка входила до складу Австро-Угорщини, діяли ремісничі школи, засновані за зразком німецьких і австрійських моделей, тобто значна увага приділялася власне практичному навчанню (приклад – система аграрних шкіл в Галичині, Дубляни).

В XX ст., в СРСР дуальні підходи до організації системи освіти активізувалися, однак мали ідеологічну підоснову (соціалістична етика праці була націлена на колективізм і громадську відповідальність, пропагувалася ідея трудового ентузіазму та стаханівського руху, жорсткого державного контролю та дисципліни). Робітничі факультети («рабфаки») з 1920-х рр. готували кадри для індустріалізації, поєднуючи навчання з роботою на заводах і фабриках. Наприклад, у Харківському технологічному інституті студенти проходили практику безпосередньо на виробництві. Студенти фабрично-заводських училищ (ФЗУ, 1920–1950-ті рр.) навчалися за схемою: теорія плюс практика на заводах. Особливо активно ця система діяла в Донбасі та на промислових підприємствах Києва, Харкова, Дніпропетровська. Після другої світової війни система професійно-технічної освіти СРСР (1950-1980-ті рр.) передбачала навчання на виробництві під керівництвом наставників. Вища освіта поєднувалася з виробничою практикою (студенти технічних ВНЗ у 1970–1980-х рр. проходили обов'язкові виробничі практики на підприємствах, деякі вищі мали власні підприємства для практичного навчання). Проте, надмірний примус до праці в морально-ідеологічному вихованні молоді (виховання людини «нового типу» – свідомого будівника комунізму через страх) позначився на двоїстості сприйняття свободи, зневірі і втраті престижу програм дуальної освіти. Так, діяли системи ремісничої, аграрної та технічної освіти, які поєднували теорію та практику. Проте, радянська модель професійно-технічної освіти, яка запозичивши елементи західної дуальної форми навчання, але будучи націленою на плановий розподіл і перерозподіл робочої сили, не змогла нічого протиставити свободі ринкового регулювання попиту і пропозиції ринку праці.

Розпад СРСР відкрив нову сторінку в можливостях розвитку в Україні дуальної освіти. На жаль, історія з ліквідацією великих підприємств (особливо у західних областях держави), різкого скорочення кількості робочих місць, на які були орієнтовані угоди навчальних закладів про проходження практики учнів та студентів, відсутність великого бізнесу, де б були захищені його інтереси, негативно вплинули й на систему освіти. Про деформації між ринком освітніх послуг та ринком праці є значна кількість праць, у т.ч. з нашою участю [14–17]. Нині ж, у воєнний час, інтерес до цієї теми актуалізувався при опрацюванні моніторингових концепцій праці, зайнятості робочої сили, механізмів подолання втрат людського капіталу, ліквідації кваліфікаційних розривів попиту й пропозиції на ринку праці на фоні війни.

У 2023 році колективом науковців з нашою участю було проведено дослідження ринку праці Львівської області. Результати показали, що на другий рік повномасштабної війни з росією 69% роботодав-

ців регіону відчували гострий дефіцит робочої сили або ж висловили претензії до її якості (Згідно програми опитування: метод дослідження – анкетування; вибірка – 310 підприємств Львівщини, час опитування – 28.08-12.09.2023 р.) [18]. Цікаво, що у галузевому розрізі найвище невдоволення висловили працевластці інформаційної та телекомунікаційної сфери (43%), сфери послуг – оптової та роздрібною торгівлі (28%), інших видів сфери послуг (19%). Найбільший дефіцит робочої сили було виявлено у сфері готельного та ресторанного бізнесу (73%), промисловості (63%), транспорту (53%), будівництва (43%). Найвищу активність у плані підвищення кваліфікації кадрів через навчання працівників власними силами проявили працевластці сільського та лісового господарства (39%), будівельної індустрії (31%). Загалом, дефіцит якості робочої сили є проблемою освіти, навичок і досвіду. В 2024 році проблеми лише загострилися. Постає питання, як дуальна освіта може прискорити розв'язання таких протиріч основних стейкхолдерів ринку праці?

Розробка рекомендацій щодо задіявання переваг дуальної форми навчання для повоєнного відновлення економіки України та ринку праці загалом – складний багатоаспектний процес. Перш за усе, варто скористатися напрацюваннями вчених, які показують як можна інтегрувати зарубіжний досвід в стратегічні перспективи розвитку вітчизняної дуальної освіти (табл. 1).

Водночас, щоб визначити не лише потребу, але й можливості руху вперед, окреслити рамки дії нових інституційних, організаційних, юридично-правових інструментів забезпечення якості підготовки робочої сили, потрібні нові дослідження. Важко не погодитися з критичними висловлювання О. Канаши, яка ще до війни вказувала на недостатню ефективність застосування у нас навчальних технологій [19].

Україна бореться на європейські цінності. І в умовах коли країна, і навіть регіон, обирає свою модель розвитку (можливості прифронтових і тиллових спільнот різні), великі перспективи має модель соціального партнерства дуальної освіти. Маркери в країнах ЄС вказують на ріст прихильності молоді до дуальної освіти.

Нині постають логічні запитання щодо реінтеграції в економіку України військових та ветеранів бойових дій (а це – програми перекваліфікації та адаптації до цивільного ринку праці, підтримки ветеранського

бізнесу, психологічної та соціальної реабілітації); державної підтримки зайнятості та стимулювання бізнесу (гранти для малого та середнього бізнесу; податкові стимули для підприємств, що створюють робочі місця; інвестиції у виробничий сектор); розвитку цифрової економіки та віддаленої роботи (інвестиції в IT-інфраструктуру; підтримка стартапів та технологічних хабів; онлайн-платформи для працевлаштування); відбудови об'єктів критичної інфраструктури та відродження виробництва у промисловості (програми державних робіт у будівництві та ремонті; відновлення стратегічних галузей, таких як, енергетика, аграрний та продовольчий сектор, транспорті логістика, сфера критичних матеріалів, інформаційні технології, машинобудування; приваблення іноземних інвесторів); міграційної політики та повернення фахівців (програми "Rebuild Ukraine" для повернення українців з-за кордону; інтеграція біженців та ВПО в економічні процеси; створення сприятливих умов для іноземних інвесторів) тощо [20].

У кожному з цих фокусів стратегічного розвитку України проглядається дефіцит робочої сили – і в кількісному, і у якісному плані. Механізмами вирішення проблем фахівці називають заходи з модернізації ринку освітніх послуг, адаптації системи освіти до нових умов, посилення зв'язку між університетами та бізнесом. Проте, чинників розвитку освіти у воєнний час набагато більше. Це безпека, збереження життя учасників освітнього процесу, а з цим – евакуація, організація укриттів. Критичним може бути чинник фінансових обмежень через низьке бюджетне фінансування закладів освіти (перерозподіл коштів на оборону). Не аби-яку роль відіграє й дистанційне навчання, яке як вимушений перехід до онлайн-форматів через ризики, вирішує низку проблем, проте негативно впливає на якість освітніх послуг. Болючою є тема втрати кадрів через мобілізацію викладачів, міграцію студентів та викладачів. Показовим індикатором пробуксовування освітньої системи є психологічний стан та травматичний досвід дітей, котрі потребують психологічної підтримки через війну. А ще обов'язково слід згадати деформації з доступністю освіти через руйнування шкіл, корпусів університетів, відключення та обмеження доступу до інтернету, електрики.

Висновки. Припинення в Україні бойових дій у будь-якому випадку відбудеться. Проте, уже нині треба «готувати» стратегічні рішення у сфері освіти.

Таблиця 1

Сучасні моделі системи дуальної освіти у Німеччині

Назва моделі вищої освіти					
з інтегрованою професійною (професійно-технічною) освітою	з інтегрованою виробничою практичною підготовкою (бакалаврат, магістратура)	з інтегрованою професійною діяльністю	без відриву від професійної діяльності (підвищення кваліфікації)	змішані моделі	модель соціального партнерства
Програми дуальної освіти					
бакалаврат – стандартизований перелік освітніх спеціальностей (360 кредитів ЄКТС), статус здобувача -учень	бакалаврат, магістратура – (180 кредитів ЄКТС), статус здобувача – практикант, стажер, працівник	магістратура – (120 кредитів ЄКТС), статус здобувача – працівник	навчання у вільний від роботи час, статус здобувача – працівник	...	магістратура

Джерело: [12]

І якщо функції держави тісно переплетені з базовими напрямками роботи (відновлення інфраструктури та реконструкція зруйнованих закладів освіти; реінтеграція учасників освітнього процесу, зокрема, по шляху повернення переселенців, реабілітація військових та ветеранів; зміни у змісті освіти, в т.ч. з акцентом на впровадження курсів з психологічної адаптації, післявоєнного відновлення; міжнародна допомога, яка реалізуватиметься через гранти, іноземні інвестиції, співпраця з міжнародними організаціями; підготовка кадрів з запровадженням навчальних програм для відновлення людського капіталу; інноваційні підходи, а з цим цифрова освіта, дуальна система навчання для швидкого залучення в економіку тощо), то ціннісні та соціокультурні речі треба обережати, відстоювати і впроваджувати спільно усім представникам суспільства – бізнесу, державі, освітнім установам.

В Україні вивчення європейського досвіду щодо дуальної освіти відкриває очі на першопричини суспільної домовленості між ЗВО, бізнесом та державою у формі відповідних законодавчих актів. Очевидно, що власники підприємств мають усвідомлювати роль інвестиції в інтелектуальний капітал, що є не менш важливим, аніж інвестування в основний капітал. Більше того, має бути визначена економічна відповідальність стейкхолдерів за виконання зобов'язань в межах імplementованих дуальних проєктів. Якщо ми справді хочемо у Європу, треба вивчити кращі її практики, відповідальне ставлення до довкілля. Так, німецька культура високо цінує чіткість і системність, які відобразилися у структурі дуальної освіти. Усі ці процеси регламентовані законами, стандартами та колективними угодами, що гарантує якість підготовки кадрів. Отож, нам є на кого рівнятися.

Бібліографічний список:

1. Abel H. Polytechnische Bildung und Berufserziehung in internationaler Sicht. *International Review of Education*. 1959. № 5. P. 369–382.
2. Bennett Y. The Validity and Reliability of Assessments and Self-Assessments of Work-Based Learning. *Assessment and Evaluation in Higher Education*. 1993. Vol. 18 No 2. P. 83–94.
3. Гончар Л. Розвиток дуальної освіти Німеччини в історичному контексті. *Професійна педагогіка*. 2021. № 1 (22). С. 32–40.
4. Опушко Н.Р. Дуальна освіта в університетах німецькомовних країн Європи. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2023. № 67. С. 137–150. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-67-137-150>
5. Gray D. A Briefing on Work-based Learning. Higher Education. *LTSN Generic Centre. Assessment series*. 2011. № 11. URL: https://www.researchgate.net/publication/238620676_A_Briefing_on_Work-based_Learning.
6. Little B. Employability and Work-based Learning. Higher Education Academy. ESECT. *Learning and Employability Series*. 2006. № 7. URL: <https://www.qualityresearchinternational.com/esectools/esectpubs/Employability%20and%20workbased%20learnig.pdf>
7. Бородієнко О.В., Пуховська Л.П., Радкевич В.О., Радкевич О.П., Леу С.О., Артемчук В.В., Базелюк Н.В., Корчинська Н.М. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія. Київ : ІПТО НАПН України. 2018. 223 с.
8. Радкевич В. О. Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України». *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 6(2). С. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6226>
9. Базиль Л. О., Орлов В. Ф. Innovative consulting technologies for youth entrepreneurship in the professional education system. *Modern technologies for solving actual society's problems*. 2022. С. 64–65.
10. Савчук Р.М., Петренко Л.М. Роль дуальної освіти у повосенній відбудові України. Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ. 2024. С. 231–236.
11. Бугайчук В., Давліканова О., Лилик І. Онтологія дуальної освіти: досвід Німеччини та України. Київ : ТОВ «Вістка». 2022. 240 с.
12. Теоретичні основи та провідний зарубіжний досвід взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України : препринт (аналітичні матеріали); за ред. Ю. Скиби. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 142 с.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Ст. 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
14. Традиції ремісництва і дефіцит кваліфікації робітничих кадрів на регіональному ринку праці Львівщини / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2008. 104 с.
15. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз. Львів. 2000. 264 с.
16. Економічна активність населення Львівської області: формальна та неформальна зайнятість; заг. ред.: У. Я. Садова. Львів. 2017. 48 с.
17. Гринькевич О.С., Садова У.Я., Левицька О.О. Міжнародний досвід моніторингу працевлаштування випускників та шляхи його застосування в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35). С. 126–139.
18. Аналіз розривів у навичках і потреб бізнесу у робочій силі. Звіт про результати дослідження ринку праці Львівської області. ЛРПЗ «Опліч». Львів. 2023. 128 с.
19. Канах О. Вища освіта ЄС – індикатор економічного оптимізму громадян. *Економічний аналіз*. 2021. № 1. С. 122–132.
20. Войтович Л., Федик М. Стратегія повоєнного відновлення економіки Екрани в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112>

References:

1. Abel H. (1959). Polytechnische Bildung und Berufserziehung in internationaler Sicht. *International Review of Education*, vol. 5, pp. 369–382.

2. Benett Y. (1993). The Validity and Reliability of Assessments and Self-Assessments of Work-Based Learning. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, vol. 18(2), pp. 83–94.
3. Honchar L. (2021). Rozvytok dual'noyi osvity Nimechchyny v istorychnomu konteksti [The development of dual education in Germany in a historical context]. *Professional Pedagogy*, vol. (22), pp. 32–40.
4. Opushko N.R. (2023). Dual'na osvita v universytetakh nimets'komovnykh krayin Yevropy [Dual education in universities of German-speaking countries of Europe]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, vol. 67, pp. 137–150. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-67-137-150> (accessed August, 26, 2024).
5. Gray D. A. (2011). Briefing on Work-based Learning. Higher Education. *LTSN Generic Centre. Assessment series*, vol. 11. Available at: https://www.researchgate.net/publication/238620676_A_Briefing_on_Work-based_Learning (accessed August, 26, 2024).
6. Little B. (2006). Employability and Work-based Learning. Higher Education Academy. *ESECT. Learning and Employability Series*, vol. 7. Available at: <https://www.qualityresearchinternational.com/esecttools/esectpubs/Employability%20and%20workbased%20learnig.pdf> (accessed August, 26, 2024).
7. Borodiyenko O.V., Pukhov's'ka L.P., Radkevych O.P., Radkevych O.P., Leu S.O., Artemchuk V.V., Bazelyuk N.V., Korchyn's'ka N.M. (2018). Suchasni modeli profesiynoyi osvity i navchannya v krayinakh Yevropeys'koho Soyuzu: porivnyal'nyy dosvid [Modern models of vocational education and training in the countries of the European Union: comparative experience]. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy.
8. Radkevych V. O. (2024). Rozvytok natsional'noyi profesiynoyi osvity v umovakh viyny, povoyennoho vidnovlennya ta yevrointehratsiyi Ukrainy: Naukova dopovid' na metodolohichnomu seminaru NAPN Ukrainy «Rozvytok natsional'noyi profesiynoyi osvity v umovakh viyny, povoyennoho vidnovlennya ta yevrointehratsiyi Ukrainy». *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Vol 6(2), pp. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6226>
9. Bazyl' L. O., Orlov V. F. (2022). Innovative consulting technologies for youth entrepreneurship in the professional education system. *Modern technologies for solving actual society's problems*, pp. 64–65.
10. Savchuk R.M., Petrenko L.M. (2024). Rol' dual'noyi osvity u povoyenniy vidbudovi Ukrainy [The role of dual education in the post-war reconstruction of Ukraine]. Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University.
11. Buhaychuk V., Davlikanova O., Lylyk I. (2022). Ontolohiya dual'noyi osvity: dosvid Nimechchyny ta Ukrainy [Ontology of dual education: experience of Germany and Ukraine]. Kyiv: TOV «Vistka».
12. Skyby Yu. (2023). Teoretychni osnovy ta providnyy zarubizhnyy dosvid vzayemodiyi vyshchoyi osvity ta rynku pratsi v umovakh voyennoho stanu ta pislyavoyennoho vidnovlennya Ukrainy : preprint (analytical materials) [Theoretical foundations and leading foreign experience of interaction of higher education and the labor market in conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: preprint (analytical materials)]. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine.
13. Zakon Ukrainy Pro osvitu [Law of Ukraine On Education] vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed August, 26, 2024).
14. Sadova U., Semiv L. (2008). Tradytsiyi remisnytstva i defitsyt kvalifikatsiyi robitnychkykh kadriv na rehional'nomu rynku pratsi L'vivshchyny [Traditions of Crafts and the Deficit of Skilled Workers in the Regional Labor Market of Lviv Region]. Lviv.
15. Sadova U., Semiv L. (2000). Rehional'ni rynky pratsi: analiz ta prohnoz [Regional Labor Markets: Analysis and Forecast]. Lviv.
16. Sadova U. (2017). Ekonomichna aktyvnist' naselennya L'vivs'koyi oblasti: formal'na ta neformal'na zaynyatist [Economic activity of the population of Lviv region: formal and informal employment]. Lviv.
17. Hryn'kevych O., Sadova U., Levyts'ka O. (2019). Mizhnarodnyy dosvid monitorynhu pratsevlashtuvannya vypusknikyv ta shlyakhy yoho zastosuvannya v Ukraini [International experience in monitoring graduate employment and ways of its application in Ukraine]. *Demography and social economy*, vol. 1 (35), pp. 126–139.
18. Analiz rozryviv u navychkakh i potreb biznesu u robochiy syli [Analysis of skills gaps and business needs in the workforce]. Report on the results of the study of the labor market of Lviv region. LRPZ «Oplich». Lviv. 2023.
19. Kanash O. (2021). Vyshcha osvita YES – indykator ekonomichnoho optymizmu hromadyan [EU higher education is an indicator of economic optimism of citizens]. *Economic analysis*, vol. 1, pp. 122–132.
20. Voytovych L., Fedyk M. (2024). Stratehiya povoyennoho vidnovlennya ekonomiky Ekrayiny v umovakh yevrointehratsiyi [Strategy of post-war economic recovery of Ukraine in the context of European integration]. *Economy and Society*, vol. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112>

Стаття надійшла до редакції 27.08.2024